

Megjegyzés(2): Ha vita van a csoporttagok között, akkor előfordulhat, hogy az „épít, lebont, a saját változatot újraépít” játékot játsszák el egymás szobraival... Ilyen esetek elkerülésére érdemes bevezetni egy olyan szabályt, hogy egy-egy figuránál mindenki csak egyetlen alkalommal próbálkozhat.

Forró szék

Leírás: A meglehetősen népszerű és ennek ellenére gyakran „kérdéses változatokban” alkalmazott konvenció alapváltozatának megvalósítása során a csoport tagjai szerepek felvétele nélkül dolgoznak: kérdéseket tehetnek fel a játék szerepben lévő (egy, ritkábban több) résztvevőjének. Az improvizáció, ha szükséges, akkor „befagyasztható” és megbeszélés, értelmezés után újraindítható. A kérdezett mentesülhet a válaszadás alól, vagyis nem kötelező minden kérdésre választ adnia; az elhallgatás ténye maga is nagyon fontos információ. Az is lehet, hogy a kérdezett válaszként nem mond igazat: ennek több oka is lehet, például azért, mert a figura valóban úgy gondolja, vagy mert mindenkit meg akar téveszteni, avagy azért, mert magának is hazudik...

Ez a szerepek nélküli változat számít a „klasszikusnak”: a résztvevők „civilben”, vagyis az őket személyesen érdeklő kérdéseket tehetik fel a szerepben lévőnek, aki *nem dialógust folytat velük*, hanem *mintha a csoportból jövő kérdések az általa játszott figura tudatában jelennének meg, magának és magában válaszol*. Ezzel a furcsa „áthallással” azért ez nagy varázslat: a fikción kívülről jönnek a kérdések és megjelennek a képzeletbeli világban lévő figura tudatában; a konvenció alapváltozata összemossa a valóságot és a fikciót, és ezt szigorúan drámás megközelítésből rendre hibaként kezeljük.

A kérdezett figuráját gyakran a drámatanár jeleníti meg.

Ennek a konvenciónak az alkalmazása főként a csoportra épülő drámákban számít jó megoldásnak. Ott mindenkinek saját szerepe van, a drámatanárnak is, bárki beültethető a forró székbe, a neki szóló kérdésekre alanyi joga válaszokat adni.

Megjegyzés(1): A központi figurára épülő drámákban sokkal nehezebb a FORRÓ SZÉK konvenció alkalmazása. A kontextusépítés során nem szerencsés, ha a tanár előbb játssza a figurát, mint a csoport, nem kéne elvenni a résztvevőktől a figura kitalálásának lehetőségét. A mélyítő és a reflektív szakaszban nem a tanár dolga válaszokat adni a felmerült kérdésekre. Ha ezeken a pontokon a résztvevők egyike veszi át a megjelenítést a tanártól, az sem hoz megoldást, mert a csoport ebben az esetben is kizorul az elvileg általa gondozott figura kezeléséből (lévén a központi figura közösségi tulajdon kellene legyen).

Megjegyzés(2): Megoldás lehet a fenti problémára, ha a játék vezetője a konvenció keretei között nem a központi figurát játssza, hanem olyan karakter szerepét veszi magára, aki sokat tud a történet középpontjában álló figuráról, és ő kerül a forró székbe: ő kérdezhető.

Megjegyzés(3): Néha segít a konvenció alkalmazásakor, ha adunk egy kérdésre ösztönző csoportos „kvázi-szerepet” (ami beemel egy attitűdöt, de nem foglalkozunk a kidolgozásával), például újságírógyakornokok beszélgetnek egy a drámában fontos figurával. A FORRÓ SZÉK az

alapváltozatában nem dialógus, de ez a változat elmozdítja ebbe az irányba, aminek egyaránt vannak előnyei és hátrányai. (Nagy előnye lehet például az, hogy ha nem jönnek a kérdések, akkor szituációból, szerepből lehet kérdésre ösztönözni a résztvevőket. A hátrányok között említhető, hogy a kvázi-szerep játszása fölösleges szerepjátékos rutinokat, időnként manírokat emelhet be.)

Belső hangok

Leírás: A konvenció ismertségét megalapozó rövid ismertető: *Bonyolult, nehéz döntési szituációval szembesülő szereplő helyzetének vizsgálatára használható konvenció: a résztvevők úgy jelennek meg és úgy beszélnek, mintha ennek a központi szereplőnek pillanatnyi, konfliktusban álló gondolatai lennének, vagy pedig a szereplő „lelkiismereteként” cselekszenek (erkölcsi vagy politikai tanácsokkal látva el őt).*³

A BELSŐ HANGOK a gyakran alkalmazott konvenciók közé tartozik. A nálunk elterjedt megvalósítási variáns szerint fél-félcsoporttal dolgozunk. A résztvevőkkel közösen leegyszerűsített, két lehetőségre csúszított döntési helyzetben az egyik félcsoport a „tedd meg”, míg a másik a „ne tedd meg” döntés melletti érveket szedi össze, hangoztatja, képviseli. (Ha nem ilyen döntési helyzetben vagyunk, akkor sokkal bonyolultabbá és nehezkesebbé válik ennek a konvenciónak a kezelése.)

Egyvalaki a játék első síkján van jelen, ő játssza az adott pillanatban a döntési helyzetbe került központi figurát. Ez gyakran a drámatanár, vagy ha nem ő, akkor a csoportnak egy olyan tagja, aki az adott helyzetben nem elkötelezett semelyik döntési változat mellett, aki képes arra, hogy a „mérleg nyelve” legyen. Az ő fizikai cselekvési lehetőségei két végpont közötti mozgásra (lassú haladásra, megállásra, irány- és tempóváltásra) korlátozódnak. A központi figura aktuális megszemélyesítője mozgásával visszajelzést adhat a csoportoknak, hogy melyik nézet képviselői vannak az adott pillanatban nyerő (vagy legalább jobb) helyzetben.

Mindenki más belső hang lesz, vagyis mint ennek a figurának a tudatában megjelenő gondolatként vesz részt a játékban.

A középpontban lévő figura megjelenítője is megszólalhat, reflektálhat arra, amit éppen hall, de ez a konvenció elsősorban nem erről szól. Sokkal inkább az a célja, hogy a figurán belül mutassa meg, és hogy minél teljesebben gyűjtsük fel a két döntési lehetőség melletti és elleni érveket. Jó esetben a BELSŐ HANGOK legalább annyira alapos, részletező és hatásos, mint egy sikeres FÓRUMSZÍNHÁZI próbálkozás. (Éppen ezért többnyire nem is szerencsés az említett két konvenció egymás melletti, vagy egymás közelében történő alkalmazása: nagyjából ugyanazt „termelik ki”.)

Megjegyzés(1): Probléma lehet, ha a fél-félcsoport által összeszedett érveket nem egymást váltva hozzák a játékosok, ha egymásra beszélnek. „Érvre érvet” – ezt a szabályt csak akkor érdemes felrúgni, ha az egyik oldalról nem kapunk újabb érvet.

---

³ Kaposi László (szerk.): Drámapedagógiai olvasókönyv, 1995, Magyar Drámapedagógiai Társaság, Marczibányi Téri Művelődési Központ, 212. o.

Ilyenkor segítség lehet, ha redukáljuk a beszélők számát: három a legkisebb létszám ennél a konvencionál, amivel megvalósítható: valaki továbbra is a központi figura, míg egy-egy játszót félcsoportok készítenek fel.

Megjegyzés(2): Játszhatunk úgy is, hogy beemeljük egyes sportjátékok *időkérés* elemét, ekkor vissza lehet hívni a játszót, elláthatjuk őt instrukcióval, sőt, le is cserélhetjük: a következő „fordulóra” valaki más megy be helyette. (Ha minden csoportnak egy időkerési lehetősége van, akkor az már három menet...)

Megjegyzés(3): Ez a konvenció több néven is ismert, az eltérő elnevezések többnyire nem jelentenek lényegi különbséget. Ismert az ÖRDÖG-ANGYAL elnevezés (az angol szakirodalomban *jó angyal – rossz angyal*), és nálunk sokan használják A MÉRLEG NYELVE elnevezést is. Kisebb formai, formanyelvi eltérések természetesen lehetnek.

Az előbbi változatnál (ÖRDÖG-ANGYAL) a csoport nagyobbik része a felkészítő és a néző szerepébe kényszerül: a megjelenítésben mindössze hárman vesznek részt, a *központi figura*, az *ördög* és az *angyal* (természetesen megoldható az időnkénti szereplőcsere is). A központi figurának van döntési helyzete és a két másik szereplő a nevéhez méltóan ad tanácsokat, javaslatokat. Mindegyiknek az a célja, hogy a saját karakterének megfelelő megoldásra rávegye a központi figurát. A tanár célja is megvalósulhat közben: az egyes cselekvések ellen vagy mellett szóló érvek feltárásával minél alaposabban kibontani a „kétutas” (két választási lehetőséget felkínáló) döntési helyzetet.

A MÉRLEG NYELVE elnevezés alatt a BELSŐ HANGOK alapváltozatához vagyunk közelebb: a döntési helyzetben lévő központi figura a mérleg nyelve: őt kellene befolyásolni, elérni, hogy a javaslatainknak megfelelően cselekedjék (a rábeszélés és lebeszélés mint egy-egy oldal választott/kisorsolt nézőpontja itt is megjelenik).

Gondolatfelhő

Leírás: Központi figurára és csoportra épülő dramatikus tevékenységben egyaránt használható konvenció. A továbbiakban a nyelvi, fogalmazási egyszerűség jegyében maradunk egy figuránál és az egyes számnál.

A résztvevőknek azt kell átgondolniuk, hogy az adott pillanatban mi járhat a vizsgált figura fejében. Mit mondana a hős, ha megszólalna? Avagy mi az, amit magában gondol, és amit ép-penséggel nem mondana ki?

A csoport tagjai közül bárki megszólalhat: nincs betartandó sorrend, az is lehet, hogy ha nem jön mástól újabb gondolat, akkor egymás után többször is ugyanaz szólal meg. Ennél a konvencionál lehetséges, hogy akár ellentétes tartalmak is elhangoznak egymás után – de hát miért ne lehetne ambivalens egy helyzet megközelítése és megélése?!

Változatok:

a) Játszhatunk úgy is, hogy valaki a központi figura szerepébe lép, mozog a résztvevők között, vagy az általuk kijelölt játéktéren belül. Ő az „első síkon” van jelen, míg mindenki más az ő gondolataiban, a „második síkon”.

b) Az sem kizárt, hogy a központi figura szerepében lévő játészó az első síkról reflektál is az elhangzottakra. Ezt a funkciót szerepbe lépéssel a tanár is betöltheti...

c) De enélkül is működtethető formáról van szó: elég egy egyeztetett jelzés a hős helyett (pl. egy szék, egy kabát, és máris nem kell a sétáló vagy álló szereplő). Ebben az esetben csak az lesz fontos, hogy mit termel ki a csoport, milyen gondolathalmazt szedünk össze.

Megjegyzés(1): A fent említett b) változattal nagyobb lépést tehetünk a központi figura döntése felé.

A c) változat sokkal inkább a közös gyűjtőmunkáról, és ennek eredményeként a vizsgált helyzet feltárásáról szól.

Megjegyzés(2): Ennek a konvenciónak a keretei között is fontos szerepet kap a szereplő sokszorozása, ami a dramatikus tevékenység során gyakran használt technika.

Szókimondó

Leírás: A résztvevők egy drámán belüli erős csoportélményre – válsághelyzetre, egy döntés előtti, de akár utáni pillanatra is – azonnal reflektálva, még annak hatása alatt hangosan kimondják azokat a szavakat vagy mondatokat, melyek az adott esemény, a konkrét helyzet kapcsán eszükbe jutnak.⁴

Formailag: A résztvevők arra kapnak felszólítást, hogy adjanak gyors, csoportos reakciót, amelynek során akár beszélhetnek egyszerre is – ez persze nem cél, de ha bekövetkezik, akkor nem is probléma. Ebben az esetben a túlszabályozottság éppen a közlések erejét vehetné el, az érzelmi hatást olthatná ki. A csoporttagok megismételhetik, akár hangerővel is kiemelhetik, hangsúlyozhatják saját korábbi kijelentéseiket, avagy, ha valami megtetszik, elfogadhatóvá, képviselhetővé válik számukra, akkor átvehetik társaik mondatait is.

Erős érzelmi hatásúvá válhat, de akár banális eredményt is hozhat ez a konvenció – mint kockázati elemmel érdemes mindkét lehetőséggel számolni. (Más megfogalmazásban: akár színházi hatása is lehet ennek a konvenciónak, de rossz esetben kimódolt, mesterkéltnak lesz, a formát hozza, de tartalmilag, érzelmileg üres marad.)

A konvenció, ha vihart nem is, de legalább erős szellőket kell, hogy hozzon – ha enyhe szellő lesz belőle, akkor nem volt értelme az alkalmazásának. Egyes konvenciókhoz viszonyítva ritkán kerül elő: ami nem baj, az értékét nem csökkenti. Tudjuk, egy konvenció akkor ér valamit, ha megfelel az adott dramatikus tevékenység adott pillanatában.

A gondolati síkon banálisnak mondható eredmények elkerülésére lehetőséget ad az írásos formával történő vegyítés: nem mondják a szavakat, mondatokat a résztvevők, hanem azokból jegyzeteket készítenek, melyeket akár a padlón, akár a falon, táblán elhelyeznek (post-it). Ennek hatása valamivel átgondoltabb munka jöhet létre (ahhoz képest, mintha továbbmentünk

---

⁴ A konvenció kidolgozásában és leírásában – mint általában – a saját és a látott hazai gyakorlatból indultam ki. És ismerem Jonothan Neelands és Tony Goode munkáját, akik a GONDOLATZUHANY nevet adták egy hasonló jellegű konvenciónak.

volna), de féltő, hogy elveszik a pillanat, az azonnali reakció, a kimondott gondolat érzelmi hatása...

Megjegyzés(1): Egyfajta közösségi ventiláció is lehet – erős élmény után a forma alkalmas a felgyülemlett feszültség levezetésére is.

Megjegyzés(2): Érdekes, egyes esetekben ezzel éppen ellentétes funkciója is lehet a SZÓKI-MONDÓ konvenció alkalmazásának: a közösségi hatás felerősítheti az élményt.

Tanácsadók

Leírás: A csoport tagjai alkalmi tanácsadók szerepébe lépnek. Ha csoportos drámában vagyunk, akkor a szerepeik szerinti tanácsokat adhatnak (nem kérdéses, hogy ez a védettebb forma), ha központi figurára épülő drámában, akkor a saját, személyes, „civil” véleményüket mondhatják a csoport tagjai. „A helyedben én...”, vagy „Javaslom, hogy tedd azt...”, és egyéb direkterben rábeszélő nyelvi formulákat is választhatnak a játzók (vezetőként joggal tartva attól, hogy egyes esetekben megszűnőben lesz a drámában alapként kezelt távolítás).

Térszervezésben, formailag több különböző megoldással is elhelyezhetjük a döntési helyzetben az alkalmi tanácsadókat: vagyis a játzók csoportját.

a) Lehet a térforma *folyosó*, az egyik oldalra rendezve azokat, akik egy bizonyos cselekvéssel egyetértenek, míg az azt ellenzőket a másikra. Rá is készülhetnek a résztvevők a konvenció alkalmazására: párokban elvonulva összeszedhetik a legfontosabb tanácsaikat, majd ezeket az elhaladóra felváltva olvassák rá (tovább lép a központi figura, és újabb páros tanácsai következnek). Sok idejük várhatóan annak ellenére sem lesz, hogy az, aki a döntési helyzetben lévő figurát játssza, lassan halad a két sorfal között. Ebben a változatban ez a konvenció sok elemében nem csak tartalmilag, hanem formailag is emlékeztet a BELSŐ HANG nevű konvencióra, amit dolgozatunkban a 17-18. oldalon részletesen ismertettünk.

b) Ha figyelembe vesszük, hogy ennél a konvenciónál nem csak sarkított, ellenpontoszerű lehetőségekkel számolhatnánk, akkor érdemes a folyosóhoz képest *szabálytalan térszerkezeteket* használni. Ekkor is van értelme az előkészítő fázisnak, de véletlenszerű lesz, hogy honnan érkezik a következő mondat és milyen tartalommal.

c) A páros előkészítő fázis kihagyásával is alkothatunk csoportokat: ekkor rövid egész csoportos gyűjtés után az egyes vélemények képviselőjére létrejött kiscsoportok próbálnak hatással lenni a központi figurára.

Megjegyzés(1): Döntést előkészítő, a döntési helyzet mögötteseit feltáró, döntésre készítő formáról van szó, de maga a döntés többnyire nem ennek a konvenciónak a keretei között születik meg. A csoport lesz a „tanácsadó” szerepében, és ekkor jó, ha a tanár veszi magára a központi figura szerepét, ami jelen esetben formális: az, hogy „figurából hallgat”, nem jár együtt azzal, hogy ő hozza a döntéseket, vagyis ennek a lehetőségét nem veszi el a csoporttól.

Megjegyzés(2): Tipikus mélyítő konvenció: többet fogunk megtudni az adott helyzetben rejlő tartalmakról. Ennek a konvenciónak az alkalmazására olyan szituáció ad lehetőséget, amelyben a vizsgált figurának lépnie kell, vagyis amikor döntéskényszerben van. A konvenció alkalmazhatósága nagy mértékben múlhat a szituáció körülhatároltságán, pontosságán.

Ráolvasás

Leírás: A válsághelyzetben (döntési, problémamegoldó helyzetben stb.) lévő központi figurát állóképből vagy mimes játékban ábrázoljuk: ehhez egyeztetni (pontosítani) kell azt a szituációt, amiben éppen van. Ezt követően a drámában addig megtudottakból, elmondottakból, hallottakból előzetes egyeztetés után (vagy más esetekben bármiféle „megkomponálás” nélkül) válogatva a csoport tagjai visszaidéznek mondatokat, hangokat – afféle korunkbeli ráolvasásként... A csoport tagjai azt mondják, amit fontosnak vélnék, ami megmaradt bennük valamiért. A szabály egyszerű: bárki bármikor megszólalhat, de ügyeljünk arra, hogy lehetőleg ne beszéljünk nagyon sokan egyszerre. Az is lehet, hogy egyes mondatokat többen is visszaidéznek majd, ennek lehet jelentése. De az is előfordulhat, hogy valaki nagyon is mást emel ki, mint a többiek: és ennek is lehet fontossága.

Megjegyzés(1): Ez a konvenció *tartalmilag* olyan, mintha egy gyors leltározást végeznénk. Az *érzelmi hatása* a különböző idősíkokban elhangzottak egyidejű (időben egymáshoz közeli) felidézésével jelentős lehet. Érdeemes megfontolni, hogy ezt az érzelmi hatást nem teszi-e tönkre, ha azonnali elemzés követi az elhangzottakat.

Megjegyzés(2): A konvenció alkalmazása előkészítheti a hős döntését (amit a csoportnak együtt kell meghoznia).

Megjegyzés(3): A konvenciónak a fentiek értelmében is mélyítő és/vagy reflektív funkciója lehet.

A fal

Leírás: Arra kérjük a csoportot, hogy alakítson ki egy „védőfalat” egy terület, egy eszme, a dráma által körülírt és behatárolt másféle értékek, avagy egy csoport, illetve egyén körül. A csoport tagjai egyesével beállva és összekapaszkodva a saját testükből alkotják meg a „falat”.⁵ Megtehetik azt is, hogy:

- a) arccal befelé állnak és megnevezik, részletezik, hogy *mi az, amit védenek*, amit kívülállók tönkretelhetnek, elrabolhatnak, beszennyezhetnek stb., vagy
- b) arccal kifelé állnak és megnevezik mindazt a fenyegetést, veszélyt, félelmet, ami a külvilágból vagy az ismeretlenből érkezik, vagy

---

⁵ Jonathan Neelands és Tony Goode hivatkozott művében szereplő leírásból kiindulva (*Wall of China*, 140. o.). A nyersfordítás Deák Éva és Konczer Kinga munkája.